

УЙ ЖЫЛ

СОЛОНЖЫ

КИЧИНЕК БАЛДАРДЫҢ ЖУРНАЛЫ

1-97

Журугу К. Ортоңуловтын

Бу күндөрдө атту-чуулу алтай бичиичи Павел Васильевич Кучиякка 100 жаш толып жат. Павел Васильевич сүрекей жайалталу кижиге болгон. Малта тутса узанар, топшур алза ойной берер. Одузынчы жылдарда Павел Васильевич жаны ла орныгып, өрө өзүм алып турган алтай калыктын кееркемел жүрүминин ончо бөлүктөрүндө эрчимдүү туружуп, оны бийик кемине көдүргөн. Павел Васильевич 1897 жылда 17 мартта Эликманар журттан ыраак жок Куйум деп өзөктө, Чочуш деп жокту кижинин билезинде чыккан. Билезинде балдар токтобой

турганынан улам уулчакты көрмөстөр албазын деп Ийт-Кулак деп жаман ат бергендер. Ол сегис жаштуда адазы жада калды. Энези өскө кижиге барган. Кичинек Ийт-Кулак таадазында

ла жааназында өскөн. Таадазы, Шонкор деп кижиге, Алтай ичинде жарлу кайчы болгону онын мынан ары бичиичи болоруна жаан жөмөлтөзүн жетирген. Ол таадазынан көп-көп чөрчөктөр уккан. Уулчакка он беш жаш толордо оны Чамалда серкпеге үрензин деп ийдилер. Абыс Василий Апаньев Ийт-Кулакты крестке тужурип, оны Павел деп адайла, өбөкөзүн бойынын адаыла Васильевич эдип салды. Анайып, Ийт Кулак Павел Васильевич болып калды. Мында ол бичик-биликке үренип, сонында жаан бичиичи болып калган.

АЖАМ КЕРЕГИНДЕ БЫЙАНДУ СӨЗИМ

(Н.П.Кучияк эске алынат)

Эмди балдарга ажам керегинде нени айдып берейин деп узак санагам: куучынды неден баштаар, кандый учуралды айдып берер? Жарлу бичиичи Павел Васильевич Кучияктын 100 жажына учурлай көп сөс айдылган да, бичилген де. Же андый да болзо, куучынды баштаар керек.

1930 жыл. Тогус өрөкө улус жаткан Устүги Чопош деп кичинек журт. Кичү изүү айдын учында бистин билеге база бир бала — кичинек сыйныс кожулган. Жаан удабай Москвадан адабыс жанып келди. Ол анда Күнчыгыштын ишкүчиле жаткандары-

нын коммунистический университетинде үренген.

Кайкамчылу, серкпенин үч леклазын божоткон кижиге — университетте.

Эмди балдарын эрке кучактап, канпет-пряникле күндүлөп, жалакай күлүмзиренип, жиркиреде каткырып, айылда отурбазын ба. Текши сүүниш, ойын-жыргал түгенбегедий болгон.

Бир күн кааза айылдан „ай -ай, калак-калак“ деген тал табыш жаңыланды. Ол Ажылаш жаанамнын (ажамнын эненин) чочыдылу үни болгон. Ажам качан ок туранын эжигин ача соголо, айыл жаар тап

эткен. Онон чыга жүгүреле, обоо
учайтан узун айрууш тудунганча
ойто айыл жаар жүгүрди. Мени ле эки
жашту Марат карындажымды тыш-
картына божотпозын деп, энемди
жакып койгон. Же мен, жети жашту
уулчак, энем сыйнымды эмизип,
мени көрбөй каларда, чүрчө ле
кааза айылдын ачык эжигине једип
бардым. Бу мында кандый мындый
тал-табыш деп ары-бери ајыктадым.
Кудай ла дезен база! Мында
карлагаштын түймеендү чыйкыл-
дажы, јаанамнын калак-таганына
кижинин кулагы туна бергедий.

Ајам мен жаар кылас та этпеди.
Ол айруушла айылдын карачы-
зынан (курчуузынан) сүреен јаан
эки јыланды түжүре сокты. Бир је ле
деген јылан мыйрындап, очоктын
јанына кел түжерде, мен малтала
онын бажын балбара чаап ийдим.
Экинчи јыланды ајам өлтүрди.

Мен деп кижі јыланды өлтүрген
де болзом, ајамнан арбыш јиир
болорым деп унчукпай ла тур-
дым.

Је ајам мени көмөлөөрдин ор-
дына, бажымнан сыймап, „баламды
сени“ — деп, килегендү айтты.

Ајамнын бу мындый јымжак
кылыгы бисти ончобысты килен-
кейге таскаткан.

Павел Кучияк

РАДИОНЫҢ КОЖОНҒЫ

Бийик тууларды ажыра
Бийелеп келген сен эдин.
Салкын - булутгы өткүре
Солун куучындар экелдин.

Кышкы күннин соогына
Тонуп билбес сен бойың.
Јайгыдагы јанмырга
Өдүп болбос сен бойың.

Икилимнин коо үнин
Кобы-јиктерге јетирзен.
Кожондоп айткан сөзимди
Колхозторго јетирзен.

ЈАҢЫ АЛТАЙ

Јаскыда өскөн чечектий,
Јаш жүрүмис чечектейт.
Јараш чанкыр Алтайда
Карануй јоголот.

Јаан јалбышту одудый,
Тандак ойноп көрүнөт.
Бистин айткан сөстөрдө
Чечектү Алтай макталат.

Јыраада куштар кожондоп,
Јажына уја ол тартат.
Јаны Алтай чүмделген,
Ырысту кожондор чөйилет.

Эжер Яимов

ЖАЛТАНБАС КЕЛИН

Мынан озо Кытайдан Алтайга жаан жуу келген. Эр улус ок-саадагын, ок-жааларын, бычак-үлдүзүн тудунып, өштүгө удур туруп чыккан. Самыр деп жалтанбас баатырдын үйи жаш балазыла кожо артты. Өштү эртен-бүгүн ле мында болоры улаа-мырдан угулып келген.

„Же, канайдар, балтыры кежик жаш баламла айланбастын жерине олжого баратан салым бу туру — деп, келин карыгып сананды. Өштүнөн кайда жажынарын? Суу чылап агып

келеткен черүден кайдөөн качарын?“

Келин жаш балазын аргадап алар эп-арга бедиреп, ал-санаага түшкен.

Жок, айылга отуруп олжого киргенче, Алтайдын тууларын кууп, качар деген санаа жаш балалу келинге амыр бербейт. Өштүден качып, боочы-боом ажып чыдашкадый ат жок. Онду аттарды эр улус минип, жууга атанган. Мал башчызы күрөн айгыр? Ол чыдажар. Же онын бажына нокто сукпаган су-эмдик. Келинге көп

сананар ой жок. Ол кабайда уулчагын кургактап, эмчектеп койоло, чегедектин эдегин кайра кыстанып, армакчы тудунып, айылдын үстүги жанында тебеелеп жаткан мал жаар басты.

Баштапкы ла чачыштан күрөн айгырды чалмадап алды. Айгырды алты үйелү агаш чакыга буулап ийди. Келин уйуктап жаткан уулчакту кабайды тыттын кол будагына илди. Онон токум салгалак эмдик айгырды жүк ле арайдан ээртеген.

Кыргыстуны төмөн

соок-соок салкын келген. Тенеринин түбинде кара муркүт теерген. Кан чыгарынын белегези — кара кускун акшып эткен. Куу туман көдүрилип, өштүнүн черүзи көрүнүп келди. Келин айгырды мине сокты. Айгыр акты эбире мантап туйлаган. Же учы-учында айгырдын туйлажы токынай берди. Келин будакта илип салган балалу кабайды алган бойынча, Кыргызстуну өрө желдирди.

Кыргызстунун бажында, Кара-Тыт деп жерде кара тобрак кайнап жатты. Келип жаткан кыдат черүнүн учы-кыйузы көрүнбейт.

Кенетийин кыдаттар келинди көрүп ийди. Калжу-жүлгек кыйгы угулды. Кыдат алыптар аттарын камчылап, жана болгон келинди жаба једип тударга ичкери болдылар.

Күрен айгыр аткан октон түрген Кыргызстуну төмөн шунуп ийди. Оны сүрүшкен кыдаттар једижип болбой, кородоп артып калды. Анайып, јуртта јаныскан арткан келин балазынын да, бойынын да тынын коорып алган. Ол арка-туула јажынып, Себинин бажына токтогон. Адынын ээрин алып, агыдып ийди. Кабайдагы уулын чуузынан чечип, эм-

чегин эмисти. Ол өштүгө тепсеткен Алтайын ајыктап, јууга атанган ага-карындаштарын, эш-нөкөрин сананып, кара көзине јаш айланып, карыгып кожондоды:

Камчы сынду Алтайга
Кажызы јанып келгей
не?

Кара кыдат јерине
Канчужы сөөгин салгај
не?

Кејим сынду Алтайга
Кемизи айланып јангај
не?

Кезен кыдат јерине
Кемизи сөөгин салгај
не?

Кийнинде кичинек
уулчак чыдаган. Айыл-
јуртту болып, ал-камык
балдар чыдаткан. Онын
балдарынын балдары
бистин де ортобыста бары
аланзу јок.

Сурайя Сартакова

ЧОЧКО

Амырап жаткан чочконы
Ат эдиң акам минди.
Чочко ады чыңырды,
Чочып ары чурады,
Акам десе, чачылды.

СҮЗЕГЕН БОЗУ

Сүзеген бозу
Сүрүшти бисти.
Сүзерге турды
Ончобысты.
Кача бердис
Ончобис.
Једишпеди
Бозубис.

КУШТАР НЕНИН УЧУН КОЖОНДОЙТ?

Бу мындый суракка каруу берери не де эмес деп билип турум.

— Куштар, соок кыш божоп, яс келгенине сүүнип кожондойт — деп, спердин айдараар жолду.

Чындап та, яс жылдын эн ле жакшы ойи. Эбиреде ончо ар-бүткөн ойгонып, јер-алтай жажарып, чечектеп турза, көрөргө кандый жакшы, кандый жараш. Кожондоп ийер күүнин келер.

Айдарда, куштар да сүүнип кожондоп турган болор бо? Јок, балдар! Сүүнзе, жаныс ла улус кожондойт. А куштын кожонгында јаан учур бар. Озо ло баштап айдарга турганым мындый, жаскыда жаныс ла эркек куштар кожондойт. Ол кожончы куштын кожонын мынайда ондоор керек: „Мен мында уја саларга эптү јер таптым“. Мындый кычыруу кожонды уккан эне куштын јүреги јымжап, кичеенкеј ада табылганына сүүнип, оныла кожо бала-барка азыраарга мендеп-келет.

Је кажы ла куштын кожонгы башка. Јаскыда каргаалар „карр-карр“ деп каркырууш јаман үниле калактабай, кандый

да јымжак, јаалакај үндү боло берет. Агаштын эмчилери — томырткалар кожондоп билбес те болзо, је тарый тарый курн тумчугыла агашка „түнгүр“ согуп токулдадат. Кара чилендер бава кожондоп билбес, је олор оосторын ачып-јабып, чүмдү эдип тарсылдадып тургулайт. Чайлардын, күртүктердин үүрге кирер алдында ойын-бијезин кем билбес. Мечикти кадула јара сайып ийзен, кей канайда быжылдап чыгатан эди. Олор, бот анайда ла мыжылдап, онон „ур-гур, ур-гур“ деп кимирек-тенип тургулаар.

Јас божоп, куштар биле төзөп, бала-барка азыраар ой башталза, куштардын кожонгы да астайт. Анайда ок, көп кожон жакшыга јетирбес дегендий, ујаннын јанында кожондоп отурзан, сени өштүлер де таап алар.

Јайгыда куштардын кожонгы чек јылыып калбайт. Је бу кожондор јаскыдазына кайдан турзын. Олор андый үнгүр де эмес, ондо сүүнчи де јок. Ол тегин ле куштар ортодо өткөн куучын-кожондор.

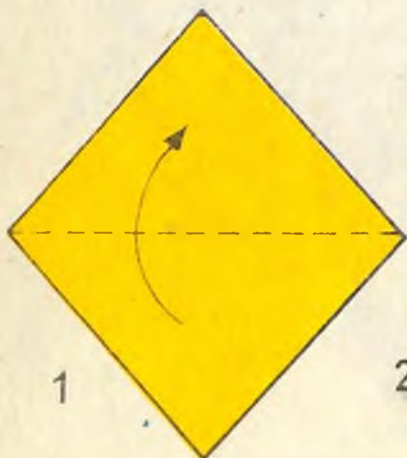
Айдарда, балдар, куштардын кожонгы тегин эмес.

(ОРИГАМИ)

КҮСКЕ

Оригами — ол чаазыннан не-немелердин сомын эдетен жебрен япон искусство.

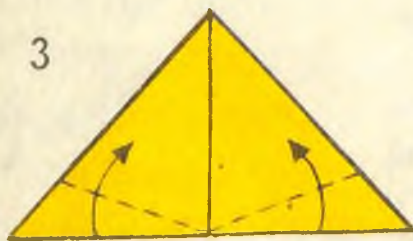
1

2

1. Чаазынды жарымдай бүктеп ий.

2. База катап бүктейле, ойто жайа сал.

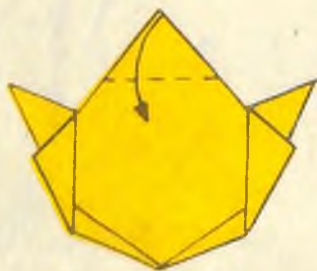
3

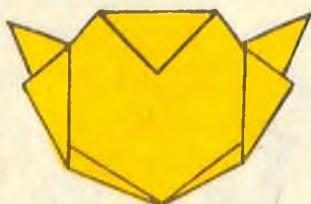
4

3. Толыктарын сан өрө бүкте.

4. База катап ич жанына бүкте.

5

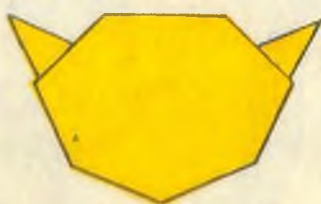

6

5. Сан төмөн божодып ий.

6. Эмди антара салып ий.

7

7. Көстөрүн ле оозы-мурдын журап ий.

Озодо Алтайда Жердин Кара адарузы ла айылдын Сары адарузы журтаган. Жердин Кара адарузы бай жаткан, айылдын Сары адарузы жокту жаткан.

Бир катап курт-конулардын кааны Жылан эл-жоннын жадынын көрөргө атанган.. Албатызы таныбазын деп, тегин жылан болуп кубулды.

Эн ле озо Кара адарунын айылына кирди. Кубулала келген каан Жыланды Кара адару таныбады. Ол айылчыны күндүлеерге курсак-тамагын кысканып турды.

— Кандый жадырын, Кара адару?—деп, Жылан сурады.

Кара адару аайы-бажы жок комыдай берди:

— Жаантайын коркышту көп, сүрекей ууриш иштейдим, айылчы күндүлеер аргам да жок.

— Айтканынча ла жат, Кара адару —деп, Жылан күүнин айдала, жүре берди.

Жылан онон ары

АДАРУ

ЧӨРЧӨК

барала, Сары адарунын айылына түшти. Кубулала келген каан Жыланды Сары адару база таныбады. Је солун айылчыга самтар-салаазын, јокту-јойузын көргүспеске сананды. Ары-бери жүгүрип, айылчыны төргө отургызып, бар-јок курсагыла күндүлей берди.

— Кандый јадырын Сары адару? — деп, тойгон-канган Жылан сурады.

— Бала-баркам көби коркуш, нактары олор-

дын сүрекей, иштенкейлерин тен сөслө дө айдып болбозым. Јиген ажымнын тогы сүреен, јаткан јуртымнын өнжүги сүреен — деп, Сары адару каруузын јандырды.

— Салымын санаанды ээчизин, јадынын тилинди ээчизин, балабаркан көп болзын, олор иштенкей ле тоомјылу жүрзин, эл-јонго мактатсын.

Мынайда каан Жылан Сары адаруны алкайла, жүре берди.

Онон ло бери Сары адару иштенкей, сөс уккур, нак балдарлу болды, айлы-јуртты байыды, јиир курсагы түгенбес, канча жылдарга үрелбес болуп, аргалу-чакту јуртай берди.

Каан Жыланга каргаткан Кара адару десе жалбагынан јадар јалку болды. Конор туразы тежик, курсагы јок, онын учун алтай үстин аралап, ыйлаган-сыктаган учуп жүрет.

Јуругы В. Янсоннын

Кару ла күндүлү Александр Янганович,
слерди жүрүмнин база бир ажузын ажып
жатканаарла уткып турус. Су-кадык, омок-
седег жүрүгөр. Кеендик ижигер эл-жонды
сүүндирип, олорго жаантайын жозок болзын.
Анайда ок, балдарга чүмдеген жаңы
бичимелдереерди энчикпей сакыырыс!

ЧЕЧЕКТЕРДИ АЛКАГАНЫ

Александр Эрежей

Ак санаа чылап Алтайда
Апагаш чечек жайылды.
Кара санааны бу өйдө,
Калак, шүүбегер качан да.

Жаркын-жарашты аластап,
Жаңы салымды эм жарлап,
Күнчыгышка бажырып,
Күлүмжи бискек сыйдагар.

Күчти женер ийде берсер.
Чө-ок, чечектер!

Журуты А. Ужачиннин

Александр Янганович
Ередеев (Александр Эрежей)
1937 жылда тулаан айдын 12-
чи күнинде Ондой аймакта
Кичү-Ийин журтта чыккан.
Тодош сөөктү. Мында
баштамы үредүлү школды
божодоло, национальней
школго барган. Онынчы
класстын кийинде зоотех-
никтин үредүзин божодып,
төрөл журтында иштеген.

1967 жылда Москвада
А.М.Горькийдин адыла
адалган Литературалык
институтты жегүлү түгести.
1969 жылдан бу күнге жетире
„Туулу Алтай “ телерадио-
компанияда корреспондент
болып иштейт.

Александр Янганович
жирмедег ажыра бичик-
тердин авторы. Ол тоодо
балдарга жакшынак куучын-
дар ла үлгерлер чүмдеген.
Бичичинин „Чертишке“ деп
куучынын кычырып, көп
үйелер таскаган.

Александр Янганович
Россия Тергеезинин ат-
нерелү ишчизи, радио ло
телевидениенин мерген-
дүчизи.

МӨНҮН ТАМЧЫ

ЭМЕЗЕ МӨНҮНЕКТИН ЖОЛ-ЖОРЫГЫ

Борис Канарин

Күннин чогы жабынтыны изиди ийерде, Мөнүнек ойгонуп, соройуп калган тошты төмөн жынылап, чек ле сүүри бажына илинип калды.

Жылуга жажыркап, бир үүр куштар таскакка кондылар. Олор жасты мактап, чыйкылдажып, куучындашкылайт. Кенетийин Мөнүнек сан төмөн шуулай бергенин билбей калды. Саат-маат учуп, орого „торс“ эттире түштү. Эбире ээн ле куру. Нени эдер, мынан канайда чыгар? — деп, көзинин жажын мелтиредип ийди. Удабай „торс-тарс“, секиргилеп, эбиреде тамчылар көптөй берди.

— Не ылайдын? — деп, тамчылар Мөнүнектен сургылайт.

— Бу туйуктан чыгар арга таппай ыйлап отурум — деп, олбртады.

— Кем жок, карындаш. Көрзөнүң жас келген. Күн таптап жатса, тамчылар

көптөөр. Ол тушта бу буунтыны жарап тебеле, жайымга чыгарыс. Көрбөгөн жерлер көрүс — деп, сүркүшке уймалып калган тамчы Мөнүнекти токунатты.

Бу жүрүминде Мөнүнек кайда да болбогон. Нөкөрлөрünün ыраак жолдор өдөрис дегенине суунип, ыйын токтотты. Күн өксөп жылыды, тамчылар көптөди. Олор ийдигил турганча, көлмөк бузылды. Тамчылар омок шоркырап, ичкерил акты. Олордун сүүнчилү табыжын угуп, өскө тамчылар олорды эчиде база актымар.

Мындый жол-жорык Мөнүнекке сүрекей жарады. Анчадала, суучакка кемелер божоткон балдардын өткүн каткызы онын күүн-санаазын оморкодот.

Удаган жокто олор жаан

сууга кожуды. Мында ума жок көп тамчылар. Мөнүнек олорло наылажып, көкүп, чек баатыр кептү барып жатты.

База бир канча куннен учы-бажы билдирбес тенгиске жеттилер. Олордун жаныла туудый бийик керептер өткүлөйт.

Керепте жүскен улус кайдан билзин, бу жаан тенгисте таскаатын үстүнде чыдаган тамчы база бар деп.

Же жайым жүрүм Мөнүнекке жарап турды.

БАЛДАРДЫҢ ЧҮМДЕМЕЛДЕРИ

ТАКААЛАРДЫҢ ЈҮРҮМИНЕН

Кышкы күн кырланды ажа конорго белетенип ийди. Энем уй саайт. Темир тоскуурда сууга булгап, одырма уруп салган. Такалар мойындарын чөйгилеп, оны жигилейт. Јаңыс ла бир шалыр Такаа тоскурдын ичине кирип алган. Онын оозын айландыра одырма тонуп калтыр. Угуп турзам ол Такаа айдат:

— Кажы, Пөтүк,

оозымды арчып берзен!

Пөтүк Такаанын оозын арчып, арбанат:

— Је бу мынайып не шалырайдын.

Тоскуурдын кырынан да јизен, јииле берер, ине.

Такаа дезе јакшызынып, Пөтүкке оозын арчыдып ла турды.

Онон: „быян болзын, Пөтүгеш!“ — дейле, ойто ло тоскуурдын ичине ки-

рип, онон ары шалырап, ажана берди.

Пөтүк Такаанын кылыгын көрүп айтты:

— Је, эмди база ла меге оозын арчыдатан эмтир. Акыр, качар — мынайда арбанып, Пөтүк потпужы јаар басты.

Айсура Дибакова

Сынару Шагаева “Ойто ло кыш”

КОКЫР

— Спердин класста канча кижиге ?

— Бистин класста бирме беш кижиге.

— Айдарда, үредүчиге жокко бирме төрт кижиге болор буге ?

— Канайып турун, үредүчиге жокко класста кем де артпас!

Мерген Сүгүнүшев

ЈАС

Јас келди, јас келди,
Сүүнип тамат тамчылар.
Биске сүүнчиге экелди
Шоркырап аккан суучактар.

Бистин эткен керептер,
Толкуларла јүүскилейт.
Чакпындарла тартыжып,
Ыраакка олол баргылайт.

Баатыр Кабанов, Экинур ј.

УУЛАГЫМ

Эрке менин уулагым
Ээчип, мени сүрүжет.
Эптү јерге јажынзам,
Эриккенче кетежет.

Тойып ла алза уулагым
Топылдап базат, тынзынып.
Үргүлөп јаткан күчүктин
Үстине барат, јыжынып.

Чат болбосто энчикпей,
Чадырды кырлап секирет.
Керек дезе салкынды
Көрүп ийгендий сүрүжет.

Айдын Сарулов,
Ондой аймак.

ТАШ ЧЕДЕНДЕРДИН ЖАЖЫТТАРЫ

Жерге кирип барааткан таш чедендерди айлу-күндү Алтайдын кобы-
 жаландарында көп улус көрүп, бу кереестерди кемдер, кандый
 чактарда, неге керектү этти не деп сананган болор. Башка-башка
 өйлөрдин таш чедендери, анчадала, түштүк аймактарда көп туштагылайт.
 Олордын ортозында кандый ла бүдүмдүлери бар: тегериги, толуктарлузы
 да, жааны да, кичинеги де. Эң жебрен таш чедендерди бистин өбөкөлөрис
 жес ле күлер чактарда (бистин эрадан 11 мун жыл озо) эткен. Олордын
 көп сабазы улустын мөнкүзи салынган оролорды айландыра тургускан,
 эмезе стене эттире салган таштардан турат Кош-Агаш аймакта тегерик
 эмезе төрт-толык „керексур“ дейтен анылу чедендери база туштагылайт.
 Олор жангыс ла мөнкү салган чедендер эмес, а жебрен алтайлардын эмдиге
 жетире жарталбаган кандый да чүмјандарыла тудуш архитектуралык
 кереестер (4, 5 журуктар)

„Скиф“ дейтен өйдө (бистин эрадан озо мун жылдык) тоолу таштардан
 эткен кичинек тегерик бүдүмдү чедендер ол өйдин корумдарынын јанын-
 да табылат. Олор корумдарда жуулган өбөкөлөрибистин эземине
 учурлалган болор (6 журук).

„Түрк“ өйдө (6—10 чактар) жебрен алтайлар төрт толыкту таш
 чедендер эткен. Јанында турган кезерлер ле „балбал“ деп адап турган
 көжөө таштар аайынча олордын кезигин јенил танып ийерге јараар.

Көп билимчилер „түрк“ өйдин таш чедендерин божогон улусты эске
 алар тушта јазаган деп шүүлтеге келгендер. Је төрттолык чедендер жангыс
 ла ол јерге јүре берген улустын адын адап эдилген кереестер эмес, а
 эленчиктеристин санаазындагы телекейдин бүдүмин ле төрт келтейлү
 телкемди темдектеп јат

(7, 8, 9, 10, 11 журуктар).

Анайып, Алтайдын таш чедендерин бистин өбөкөлөрис јес чактан ала
 бистин мун жылдыктын башталганына јетире башка-башка амадуларла
 эткендер. Бүгүнги билимчилер ол кереестердин бүткен бүдүминин
 төзиндеги жебрен алтайлардын көгүс јүрүмиле, философиязыла тудуш
 учурын јазап ондоп болбой јадылар. Онын учун таш чедендердин
 јажыттарын ачатан улус — слер, балдар, келер өйдин шин жүчилери.

Сойоң Василий, билимчи.

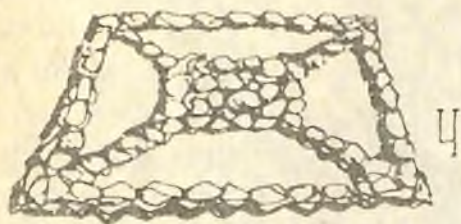
1

2

3

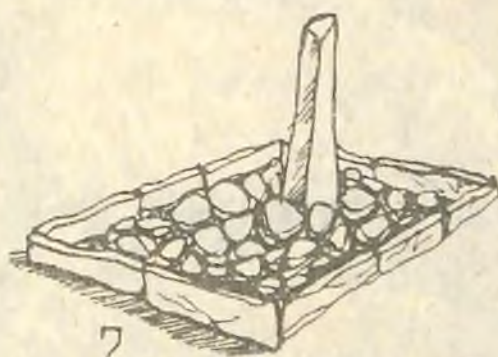
4

5

6

7

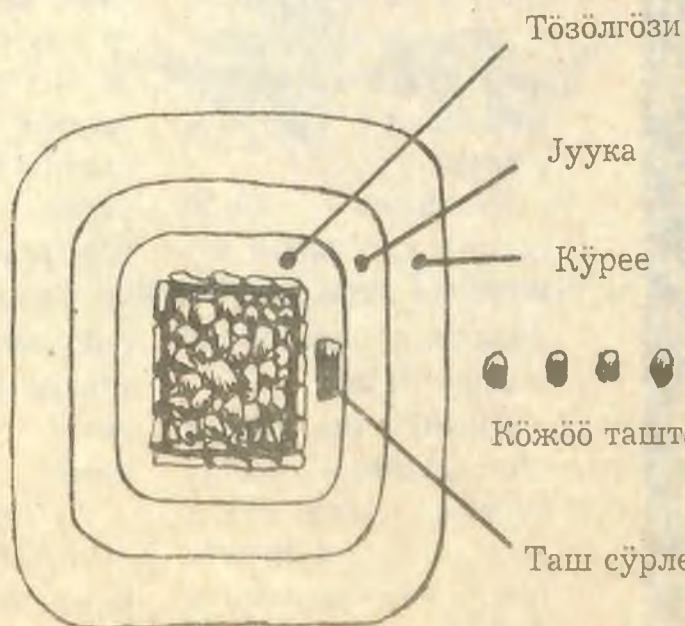
8

9

10

11

АК-КИЙИК

Бис ак-кийиктерди телевизордон эмезе бичиктерден көрүп, оларды түндүктин тындузы деп бодойдыс. Је бистин де Алтайыста, Алтын-Көлди эбиреде, Куу сууны жараттай тайгаташтарда бу ан ас эмес учурайт.

Калганчы 40-50 жылдын туркунына ак-кийиктин тоозы астаган. Эмди онын тоозы 400-тен ле ашпас болор.

Ак-кийиктин бийиги 120 сантиметр кирелү, буттары кыска, көкси узун, чолтык куйрукту тынду. Тижиде, эркек те ак-кийиктер мүүстү.

Туйгактары јаан, чек ле калбак ошкош. Мындый туйгактарла кышкыда карды эжип, курсак табарга сүрекей эптү. Онын кышкы түги узун ла койу. Өни ак та, күрен де болор. Ак-кийикти үнинен ле танып ийерин. Үүрге кожулып турза, сан башка багырган кептү үн чыгарар. Тегинде олардын үни уйдын тунгак мөөрөжине бе эмезе коркылдашка түней.

Ак-кийиктин сезинкейи сүрекей, „өштүнин“ жыдын эки-үч чакырым-

нан (километрден) билип ийер.

Ак-кийиктер јаныстан жүрбес, үүрле жүргилейт. Бу коркынчак, чочынкай аннын мантажы түрген. Керек тушта сууны да кечире эжине берер.

Ак-кийиктин курсагы — таскылдарда өскөн кыска жыраалар, боро тал, јенес.

Сыгын айдын учкаары бала-барка азыраарга ак-кийиктер үүрге кожулат. Јаңыс букада бир канча эне ак-кийиктер болордон айабас. Букалар ортодо тижиде ак-кийиктерди блаашкан „согуштар“ да болот.

Кандык айдын учкаары ак-кийиктердин бозулары чыгат. Олордо көп лө сабада јаңыс бозу болот.

Ак-кийиктин эн ле тын өштүзи — бөрү. Јаан карлу кышта олорго шүлүзин, јеекен де табарат.

Ак-кийиктин куйругы кыска — јайгыда ого јаан чаптыгын томоноктор, көгөөндөр эдет. Олордон јажынып, јакшы отоп то албайт.

Ак-кийик андар корыыр Кызыл бичикке кирген. Айдарда, бу анды өлтүрерге јарабас.

А. Кучин,
профессор.

САРЫ КИСКЕ

Зоя Топчина

Бистин киске андабайт,
Жалкузы онын коркышту.
Амтанду сүттөн ичеле,
Амырап жадат макалу.

Көзнөккө чыгып алала,
Күнге сыртын жылыдат.
Толуктар сайын чычкандар
Оны шоодып, кожондойт:

”Сары киске, сен жалку,
Эткен ижин жагыс уйку.
Биске дезе байрам,
Там ла там, байрам,
Там ла там, байрам!

Киске, киске, кисечек,
Жаман укту кискечек.
Бисти соодоп сүрүшсөң,
Эди-канын жылытсаң.
Саң-саң, жылытсаң,
Саң-саң, сүрүшсөң!”

журуктары Айсулу Кыйынованын

„Солоньнын“ соот : Страницазы

Балдар, мында төртөнгө жетире тоолор жажынган, оны бир минуттын туркунына таап, тоологор.

39	33	1	16	10	23	12	2
27	5	7	21	29	35	20	6
4	13	25	24	31	26	32	15
11	40	38	19	34	36	30	18
17	37	22	14	8	28	3	9

ШАРАДАЛАР

xxx

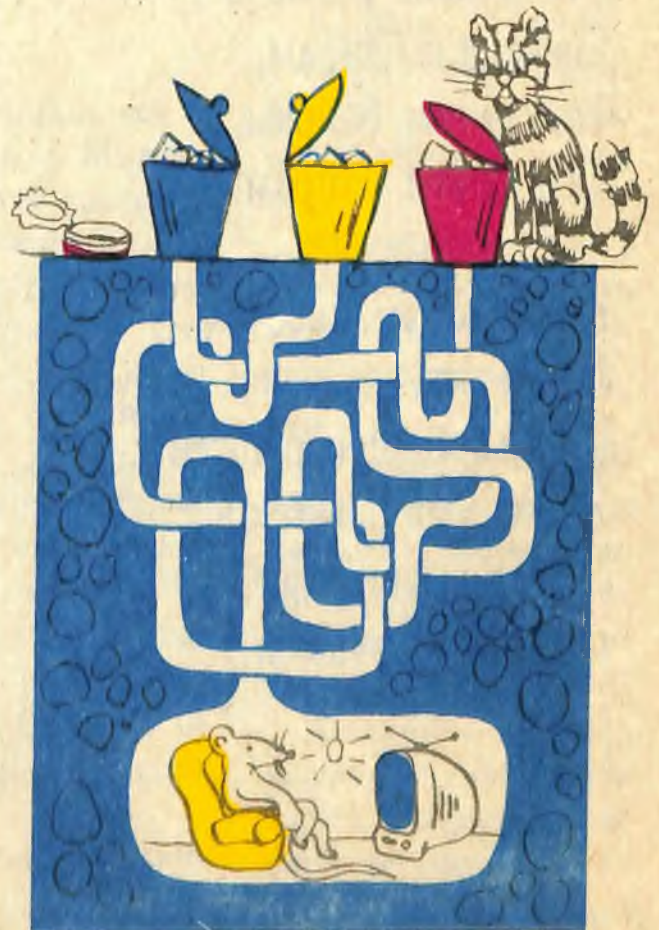
„О“ буква бар тушта —
Маарап, отоп жүредим.
„О“- ны „Е“- ге солыза,
Мени бедиреп, таппазың.

xxx

Кара булуттан чагылдым,
Жалт эдер отту мен.
Же „J“ - ны „С“ - ка солуйла,
Шуулап, уча бередим.

МОДОР СӨС

Билдим, билдим биле чокол,
Чоколдын чок белек,
Белектин беш агаш,
Агаштын арма кузук,
Кузуктын кума кее,
Кеенин черчил тарал,
Таралдын тарыл өзөк,
Өзөктин өрмөн кайыш,
Кайыштын кара бычак,
Бычактын бычыл тоо,
Тоонун тот кара.

Мыйга чыкканга жедерге болуш!

ЎКЎ

Бир — кирди эгир,
 Эки — учуп келди ўкў,
 Ўч — тырмактары курч,
 Тўрт — мынаг качса торт,
 Оноғ болор — беш, алты,
 Арайсаар да, не болды?
 Јети, сегис, тоғус, тоғус, он, —
 Чўрчўк мында божогон.

Некелей Мекелей

Эки нўкўр
 Анаар ла Мынаар

Незиле башка,
 Ајаарып, кўрзўўр!

ЈАЗЫНГАН БУКВАЛАРДЫ ТАП

xxx	x x x	x x x
Талда јок,	Кўлде бар,	Чайда јок.
Тағда бар.	Кўнде јок.	Чарда бар.
Канда јок,	Кылда бар,	Байда јок,
Ағда бар.	Кында јок.	Барда бар.

Сурак темдектинг ордына кемди тургузарын?

Бодолголў ойындар

Тоолордын ортозына керектў темдектер тургузып,

бодолгоны бодогор:

$$20 = 2 \ 2 \ 2 \ 2 \ 2 \ 2$$

$$15 = 3 \ 3 \ 3 \ 3$$

$$15 = 5 \ 5 \ 5 \ 5 \ 5$$

$$20 = 4 \ 4 \ 4 \ 4 \ 4$$

© “СОЛОНЫ” 1997

Г. Чорос-Гуркин < Кан Алтай >